

Маринела Параскова Младенова

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

[marinela_mladenova@abv.bg]

Към историята на книжовното наследство на банатските българи: “Pulgarscíte Právicí i Dlažnusti za sêku dumovin pulgar i negvata mladina u Madžársku” ud Leopold Kossilkov u Vinga (1888)

(Или за първите опити за създаване на юридическа терминология на банатски български език)

Abstract: *In the paper the first book about the rights and duties of each citizen and youth in Hungary – Pulgarscíte Právicí i Dlažnusti za sêku dumovin pulgar i negvata mladina u Madžársku ud Leopold Kossilkov u Vinga (1888) has been presented. The book is the first attempt for elaborating juridical and administrative terminology in this micro-language. The book is interesting in respect to the rich information about the legal and administrative government in Hungary by the end of the 19th century supplying many foot-notes, comments, and useful advices concerning different proscriptions and requirements of the law. The juridical terminology has been analyzed from the point of view of its origin, word formation and definition. The analysis revealed that most of the terms are of domestic origin, the borrowings are comparatively limited. The most part of them are from Hungarian, Latin and German languages and only in specific cases from Romanian and Croatian languages. The book provides valuable information about the linguistic contactology and the first attempts the Banat Bulgarian language to be enriched with different styles very soon after its codification. The book marks an important moment of affirming the newly created microlanguage and testifies about the aptitude of its founders to turn the language into elaborated means of communication, independently of the socio-political and sociolinguistic factors of its establishment and existence.*

Key word: *Slav microlanguages, Banat Bulgarian language, lexicology, juridical terminology*

Въведение

В теорията на микрославистиката¹, както и в голяма част от публикациите, посветени на славянските микрорезици, сравнително рядко се отделя вни-

мание на специализираната лексика и терминология. Това има своето обяснение във функционалната ограниченост на микроезиците, в резултат на което при тях не може да се говори за изградени терминологични системи и добре развита специализирана лексика². Поради това особен интерес представляват текстовете, съдържащи термини, както и опитите да бъде дефинирана, обяснена и създавана лексика от дадена област на човешкото познание.

Обект на вниманието ни в тази статия е първата и единствена книга за правата и задълженията на гражданите на Унгария, написана на банатски български език – *Pulgarsčite Právici i Dlačnosti za sěku dumovin pulgar i negvata mladina u Madžársku ud Leopold Kossilkov u Vinga (1888)* (Гражданските права и задължения на всеки поданик и младежта в Унгария, от Леополд Косилков, във Винга, 1888) – с която се прави и опит за създаване на юридическа и административна терминология на този микроезик. Името на нейния автор – Леополд Косилков – е добре познато на банатските българи и не толкова известно извън тази общност.

Леополд Косилков в културната история на банатските българи

Сравнително подробна информация за Леополд Косилков дава Любомир Милетич в студията си *Книжнината и езикът на банатските българи* (Милетич 1900, 1987), както и в други свои публикации³. Той е син на учителя от Винга Иван Косилков, чиято книжовна дейност, заедно с тази на Йозу Рил, А. Клобучар и Ф. Глас съставя „първия основен период на банатско-българската книжнина” (Милетич 1987:521). Бащата Косилков има съществен принос⁴ за създаване на книжовните норми на банатския български език, както и за замяната на „илирските учебници”⁵ във винганското училище с буквари и читанки на банатски български. Леополд Косилков продължава родолюбивото дело на баща си и с дейността си в полза на българите от Банат заслужено си извоюва почитта и признанието им. На първа страница на вестник *Banatsci balgarsci glásnič* от 23 май 1937 година, в обширна статия, посветена на личността му, той е определен като „náša najgulemija” и „apostol na balgarskata prosveta u Vanata”. Това определение не е преувеличено. Трудно може да бъде открита друга личност, свързана с историята на банатските българи от този период, с толкова разностранни приноси в развитието на печатното им слово⁶. Учител, преводач, издател, редактор, журналист, поет, белетрист, той оставя впечатляващо за времето си книжовно наследство, част от което в ръкописен вид и непубликувано⁷. С неговото име се свързва началото и почти целия двайсетгодишен период от втория етап на банатската българска книжнина (Милетич 1987:522). През 1876 заедно с Роберт Каук публикува в превод на банатски български 85 от най-често използваните в църквата и училището евангелия, събрани в *Kauk R., Kossilkov L. Evangjeljite za sâte nedeli i práznici prez gudinata, detu za čárkovnu háznuvanji i kaštna-pubožu balgarscia jazič. – Timišvar: Štamparnica na Ernest Šteger, 1876., 116 s.* Тази книга,

отбелязва Марков, е щяла да замени хърватския език в църквата, защото, по традицията на францисканите във Винга, евангелието в църквата се е чело на хърватски език, а не на латински език, както е било в бишовската църква (Markov 2012: 88)⁸. Началото на втория етап от развитието на банатската книжнина е поставено с издадения от Леополд Косилков през 1877 година календар – *Bâlgarsci denevnič (âli Kalindár) za 1877-a gudina sled rudenjitu na guspudina Isukrasta (detu ij došta gudina ud 365 denê): Za Bâlgarete u Pladnemadžársku ureden i na obštu želenji izdádin ud Leopold Kossilkov u Vinga*, с мото *Nárudna ole ij Božja ole*.⁹ За периода 1877-1893 успява да издаде общо 17 календара под едно и също име, с обем между 80 и 120 стр. (Телбизов 1984:136). С името на Косилков се свързва и началото на банатския български периодичен печат и първият вестник на банатските българи – *Vínganska nárudna nuvála* (първият му брой излиза на 01. 01. 1881, последният – на 01.04. 1887)¹⁰, с прекъсване между 1882-1884 год). В прегледа на банатската българска книжнина, излизила до 1943 година, К. Телбизов отбелязва срещу името на Леополд Косилков 22 заглавия¹¹, част от тях с научно-популярен характер на различни теми: напр.: *Ud zdrávitú na čeleka. Za sate balgari i tejnata mladina; Sigurin upat za u stvára*¹² *na plamadisvanjitu*¹³ *ud svileni bubi, za sate balgare; Timišvárskata Pládnemadžérska izemedelska izvatka ud 1891; Krunata âli uvedénjitu na novija novac* [1893]; *Dugáždinata ud Madžérskata daržáviná* [1891], *Nájpotrebititu znájenji ud novata métermera* [1875], *Urednu uvedénj*¹⁴ *u stvára na plamadisvanjitu 1881* и т.н.

Към тези четива се отнася и малката книжка *Pulgarsčíte Právicí i Dlažnusti za sêku dumovín pulgar i negvata mladína u Madžársku* (*Гражданските права и задължения на всеки поданик и младежта в Унгария*), с подзаглавие – *Za obšta koristna házna sabráni, sastavíni i izdádíni ud Leopold Kossilkov u Vinga (1888)* (За общо полезно използване събрани, съставени и издадени от Леополд Косилков, във Винга 1888). Това е първият и останал единствен опит на банатски български език по достъпен начин да бъдат разяснени основните права и задължения на гражданите на унгарската държава към онзи момент. Интерес представлява както съдържанието, така и езикът, на който е написана, с оглед най-вече на опитите да бъдат създадени юридически термини на банатски български. Доколкото достъпът до това ръководство е сравнително ограничен¹⁵, по-долу ще представя по-подробно съдържанието му.

Pulgarsčíte Právicí i Dlažnusti za sêku dumovín pulgar i negvata mladína u Madžársku (*Гражданските права и задължения на всеки поданик и младежта в Унгария*)

Книгата се състои от 81 страници, като номерирани са 76. Последните 5 страници са без номерация, върху тях е разположено съдържанието и търговска информация, свързана с цената и начина за доставяне на изданието. В на-

чалото се намира посвещение от автора към българската младеж в Унгария „с истинска любов и родителска обич”: *Na mujáta milna i mlogunádeća bâlgarska mladina, ud tuka, nablizu i na deléku u Madžársku iz práv ljubav i osobna rodnična mila puklonati!* Следва кратко въведение за ползата от такава една книга, както и няколко цитата и мисли, свързани със значението на правото: „*Právicata ij nás ta nájveličánstvena kripus*”; „*Právicata ij idnáka pravica za sékugo, biz sekojá razlika.*“ („Правото е нашата най-велика крепост”; „Правото е еднакво право за всеки, без никаква разлика”) и др. Следващите две страници представляват кратко разяснение какво се разбира под граждански права и задължения и защо трябва да се познават. Ръководството е написано на сравнително достъпен език, стремежът е юридическите тълкувания да се представят просто и разбираемо, затова често са придружени с примери.

Срв.: *Pulgarscíte pravici uzdarževat:*

1. *Satu umij kako smi slobudni neja pu nášte dumuvinscí narêdbi da ji právimí; zato: pu táži právica moži naprilići durásnija čeleć imánjitusi tugázi da ji prudade, kugá toj šte.*

2. *Satu umij kako smi slobudni neja pu nášte dumuvinscí narêdbi ud drugje da ji ištimi; dá klem: pu táži právica moži da nasilim i neja naprilići náša dlažnić da mu plati i pá pu táži právica moži seku čeleć da si ubráni negvutu imánji ud sêku niprávednu direnji.* (Гражданските права съдържат: 1. всичко онова, което ние сме свободни по нашите държавни наредби да правим; затова: по това право може например пълнолетният човек да продаде собствеността си тогава, когато той иска. 2. всичко онова, което ние сме свободни по нашите държавни наредби да искаме от другите: да кажем, по това право ние можем да принудим например нашия длъжник да ни плати и пак по това право може всеки човек да защити собствеността си от несправедливо искане).

Като гражданско задължение авторът посочва: „всичко онова, определено в законите на държавата, да се извършва навреме”. Към това добавя още едно: *A izvan tuj ij dlažin sêku pulgar dumovin „da si milva i puštuvá negvata dumovina“, biz da bi gu silil pisanija zákon zarad tuj* (А извън туй всеки поданик е длъжен да „обича и почита своето отечество, без да го принуждава за това писаният закон”).

Преди да премине към същинската част на изложението, Косилков отдели място на ползите от това, да познаваш гражданските си права и задължения: „да не ги погазват или да не им се подиграват другите, поради незнанието им”, да знаят „къде трябва да си търсят правата, ако някой им ги наруши” (6 стр.), отбелязвайки, че който не познава задълженията си, „нито ще може, нито ще знае да ги изпълни” (7 стр.).

Следва основното изложение, състоящо се от пет раздела с избрани и адаптирани текстове от действащото към тогавашния момент законодателство в унгарската държава. Тази част представлява истинско предизвикателство за автора, който трябва да преведе или сам да създаде юридически термини на

един функционално ограничен микроезик с много кратка книжовна традиция¹⁶ и с неразвита терминологична система не само в областта на правото. Няма да е преувеличено, ако определим Косилков като първия терминотворец на банатски български език, имайки предвид не само тази му книжка, но и други брошури с научно-популярен характер, в които калкира, адаптира или създава специализирани термини. Такива са например ръководствата за новите мерни единици¹⁷, за новите парични единици¹⁸, на здравна тематика¹⁹, брошури, свързани със земеделие²⁰ и бубарство²¹ и т.н. Това всъщност не е първата книга, в която Косилков използва административна и правна лексика на банатски български. През 1873 година той превежда и издава *Urednja predpis²² za organizacijata na kp. priv. Vinga varoš sas ureden magistrát po XVIII-tia zákon na 1871-gudina (Balgarsći iztumláčinu²³ po Leopold Kossilkov, dipl. Učitelj)*, а през 1877 – отпечатва *Izvádka ud 1876 gudisni ja XII zakonsći član prez razloga²⁴ na služitorete²⁵ i gázditenji²⁶*.

В статията си „Специфични моменти и особености при формирането на съвременния български книжовен език” Л. Андрейчин отбелязва: „Изграждането на книжовния език започва главно с научнопопулярния стил. Произведенията, чрез които това става, са главно учебници за светските училища ... или книги с популярни знания и поуки за възрастни” (Андрейчин 1969:17). Това наблюдение с пълна сила важи и за втората книжовна норма на българския език – банатската. С научнопопулярните си издания Косилков събира и предлага полезна информация на съвременниците си и същевременно допринася за утвърждаването и развитието на неукрепналия все още микроезик, правейки опити за стилистичното му диференциране.

Първият раздел от брошурата му е озаглавен *Ud zanégvite stvári²⁷* и включва избрани текстове и разяснения от *Закона за задълженията (Ud zadlažnicite)*, за *договорите (Ud pugodbite áli tajubičánite kuntránci)* и *Наследствено право (Ud testamentárskata právica)*. В него се съдържат множество практически насоки и указания, свързани с често срещани житейски ситуации, налагащи юридически познания. Например какви видове договори има и какво трябва да съдържат; кой може да сключва договор; какво представляват полиците; какво трябва да знаем за недвижимото имущество и как да се предпазим от измами при сделки с него; къде да се провери кой е собственикът и има ли тежести върху имота; кой има право на наследство и какви са правата на наследниците; как да бъдат лишени от наследство, ако „*uvrědat dicáta tějnite rodnici bizbožno áli ni slušat i ni gji puštuvat taj kaće tréba i se páde pá se vládat já nipuštenu â u životanji satu propadisat, takvizi možat da se zaprat sassém ud dela*” (стр. 19) (увредят децата на родителите си безбожно или не слушат и не ги почитат така, както трябва и се полага и се държат непочтено, а в живота всичко прахосват, такива могат съвсем да се лишат от дял) и т.н. Във втората част читателят се запознава със структурата на съдилищата (*sadovnoto uredénji*) и съдебните процедури (*sadinskutu ubhodvanji*). Представени са ета-

пите, през които преминава съдебният процес, видовете съдебни инстанции, на които може да бъде разглеждано делото, глобите за неявяване пред съда, към кой съд трябва да се обърнат, в зависимост от характера на делото и т.н. Така например, отбелязва авторът, „*Užénati hora, kuje žuvêjat u nidinstvu, ali drugji rázdor medju têtj, tija ima da si počna têtjnata ženitbena stvár naprêc misnikanji, či têtzi fêl pâri se daržat pud čarkovnija sâd.* (Женени хора, които живеят разделено или има други разногласия между тях, трябва да започнат техния женитбен проблем през свещеника, защото този вид дела се гледат от църковния съд). В третата глава са разгледани по-подробно управлението на общините и окръзите²⁸, на църквата, училището, задълженията към войската и общината. Разяснена е разликата между *polsčite âli tajzvâni zemni váruše* и *slobudnite krâljsci váruše* (полските или т.нар. земни градове и свободните кралски градове). В четвъртата част е представена държавната организация, монархическата институция, структурата на парламента и изборителните права на гражданите; в последната, най-кратка част, авторът представя някои от основните им задължения (*Ud pulgârsčite dlažnosti*). Тази структура показва, че Косилков далеч надхвърля заявеното в заглавието намерение да разгледа само правата и задълженията на поданиците на унгарската държава и дава много пълна и подробна информация, съпроводена с примери и коментари, за административното и правното устройство на държавата и действащите основни закони към онзи момент.

Юридическата материя и синтаксис са изпитание и за съвременния преводач, Косилков, паралелно с превода, обяснява на разбираем за сънародниците си език правните казуси, подбира, превежда или сам да изковава подходящи термини за специализираните понятия. От днешна гледна точка книгата му е интересна както поради богатата информацията за законодателното и административно управление в Унгария в края на 19 век, така и с множеството негови бележки, коментари, примери и полезни съвети към различните наредби и изисквания на закона. Така например, тук читателят се запознава с условията, при които някой не може да бъде избран за *vârmegjin zastâpnič*²⁹: да не е живял две години в тази област, да няма собственост или да е само арендатор, или *ni znâji da piši; niti da četé* (не може да пише, нито да чете), като Косилков отбелязва в скоби: *I ud pu tuj se vidi čistiu, či nauka i písânjitu vrêdi nêštu: zato nê imânjitu, negu ê nauka ji po pârvutu – detu trêba sêkuj da ji ima* (И от това ясно се вижда, че науката и писането е нещо полезно. Затова не богатството, а науката е по-напред, дето всеки трябва да я има) (44 стр.). В раздела, в който обяснява как се изготвя разписка за даване на заем, авторът предупреждава: ако искаме да си отбележим нещо на разписката, да не го правим най-отдолу, защото „*uddolu lesnu moži da se udrêži âli sas vrême udkâsi*” (отдолу лесно може да се отреже или след време откъсне) (10 стр.) и т.н. В частта, в която се коментират видовете наказания за различни предстъпления, налагани от специализиран съд (*Stojnija sad âli Štatârium*)³⁰, авторът добавя в

скоби: *Gulêm i žalín šrám ij za takvázi daržávina nájosobitu pák za ukulinata unázi gá trêba nêgjdí da se publicira Stojníja sad...* (с. 34). (Голям и тъжен срам е за такава държава и най-вече пък за околните, когато трябва понякога да заседава Извънредният съд), като препоръчва на читателя да живее така, че да не му се налага да се изправя пред него. На места синтаксисът е тромав и изкуствено звучащ, силно повлиян от унгарския, но целта е текстът стилистично да бъде близък до оригинала и същевременно сложната юридическа материя да е понятно разяснена. Така например в раздела, посветен на изготвянето на един договор, авторът дава следните пояснения: *Sumata ud noscete, žitu, âli já drugu nêštu takozí, trêba nê sámu sas bruja, negu još i sas shuvá da se izpiši i to čistu i razumênu. Iztritu âli radiranu, dumêstinu âli kurigiranu nêštu u nêku pugodba ni je slobudnu nikače da bâdí, zato mora makár koj fêl pugodba sêkupač čista i razuména i biz sêkakvá fálinga da se piši* (8 стр). (Сумата от парите, жито или нещо друго такова трябва не само с цифри, но още и с думи да се изпише и то чисто и разбираемо. Изтрито или задраскано, допълнено или коригирано нещо в някой договор не е разрешено никак да има, затова трябва, който и да е вид спогодба, винаги чисто и разбираемо и без всякаква грешка да се пише). Подробно и на достъпен език е обяснена и разликата между *dubarstojnik* (поръчител) и *svidok* (свидетел) и функцията на всеки от тях при сключване на договор за заем.

Срв.: „*Dubarstojnika*“ *âli čizêsa* и „*svidoka*“ *âli marturijata ni je seidno, či „svidocite“ tija sámu istenata u pugodbata ja svidočvat ali pukázvat, âma „dubarstojnika“ toj pák moži tugázi gá se dugudi da ondzi, zarad kugu toj stuji dubar u pugodbata, ni moži âli ni je hárin da si izplati dalgja na vremeto zacêlo da se nasili toj da plati dutičníja dâlgj.* („Поръчителят“ или *čizêsa* и „свидетелят“ или *marturijata* не е едно и също, защото свидетелите само засвидетелстват истината в спогодбата или посочват, докато „поръчителят“, той пък може тогава, когато се случи онзи, заради когото той е поръчител в спогодбата, не може или не бъде добър да си изплати дълга навреме, изцяло да се задължи той да плати съответния дълг).

Можем да предположим, че термините *dubarstojnik* (поръчител) и *svidok* (свидетел) са създадени от Косилков или не са добре познати на съвременниците му, защото авторът навсякъде ги поставя в кавички и за по-голяма яснота в скоби посочва съответствията им на унгарски и на румънски: *dubarstojnik âli čizês* (от унг. *kezes*); *svidok âli marturija* (от рум. *martor*). Този подход се наблюдава в доста от случаите, когато се налага да обясни или въведе дадено юридическо понятие. Подобни наблюдения споделя и Б. Николаев в статията си *Начало на българската правна терминология* (Николаев 1979). Авторът отбелязва по този повод: „Двуезични синоними ... се явяват поради желанието на автора да обясни термина от чужд произход, а дори и калката или въвеждания термин, да направи изложението си по-ясно. Възможно е преводачът (или авторът) да не е сигурен, че е избрал най-

подходящата дума от родния си език, която да представи най-точно понятието. (Николаев 1979:68).

Юридическата терминология в *Pulgarsčite Právici i Dlačnosti za sèku dumovin pulgar i negvata mladina u Madžársku*

За да представи сложната материя за административното и правно устройство на унгарската държава от края на 19 век, авторът използва множество юридически понятия и термини. Голяма част от тях липсват в лексикалната система на микроезика, което налага да бъдат преведени, адаптирани или създадени техни съответствия – в определени случаи, съпроводени с подробни дефиниции. По-долу ще бъде разгледана юридическата терминология в текста, както и опитите на автора да се справи със задачата на терминотворец. Под термин³¹ разбираме дума или словосъчетание, обозначаващо понятие от специална област на знанието (Лингвистическият енциклопедически словарь 1990:508), в конкретния случай – от областта на административно-правните науки. Споделям тезата на М. Попова, че термини могат да бъдат само съществителни имена (включително субстантивирани части на речта) и именни словосъчетания (Попова 2012:43), затова в събрания езиков материал липсват глаголи и несубстантивирани прилагателни, причастия и наречия. Целта не е да се представи целият обем специализирана лексика в текста – такава задача би надхвърлила обема на една статия, а да бъде коментирана от гледна точка на нейния произход, начин на образуване и дефиниране. Ще бъдат разгледани някои от определенията на термини, създадени от автора, с които обяснява и въвежда в употреба специализираното понятие. Най-общо юридическата терминология в ръководството може да бъде диференцирана в две основни групи:

- 1. Терминологична лексика от домашен произход**
- 2. Терминологична лексика от чужд произход**, като при терминологичните съчетания се отделя и подгрупа – **словосъчетания със смесен произход**.

По-долу е представена тяхната класификация, както и някои от най-често срещаните в текста термини и терминологични съчетания (с отделни примери за контекстовото им обкръжение).

Най-многобройни са, както бе вече отбелязано, термините от домашен произход; те могат да бъдат разделени в три подгрупи:

А. Съществуващи в езика лексеми, използвани във функцията на термин;

Б. Създадени от автора термини – неологизми;

В. Терминологични съчетания с компоненти домашна лексика.

А. Съществуващи в микроезика лексеми, използвани във функцията на термин

Към тази подгрупа се отнасят термини от типа:

dlážnič – длъжник, *imánj* – имуществено, *rigodba* – договор (спогодба), *zájam* – заем, *štêta* – щета, *prutivnik* – ответник, *dêlba* – делба, *pravica* – право, закон, *krážba* – кражба, *ubijenji* – убийство, *svidok* – свидетел, *tamnica* – затвор, *robstvu* – робство, *udsádvánji* – присъда и др.

Всички думи са добре познати на читателя, те са с домашен произход, с прозрачна вътрешна структура и авторът не отделя специално място, за да ги дефинира или обяснява в значението им на термин. Те придобиват такава функция в контекста, в който са употребени.

Срв. напр. *dlážnika mora izvan glávnata suma da plati još i dutičnata kámata, kačetu i trošaka na sata parâ* (длъжникът трябва извън основната сума да плати още и съответната лихва, както и разходите по всички дела). (с. 26)

U takozí slučénji, di se dugážde pogulêmu zloprávenji, kače napriliči: krážbi, ubijenjita ..... (34) (В такива случаи, когато се извършват по-големи престъпления, като например: кражби, убийства...)

Б1. Създадени от автора термини – неологизми

Dubarstojnik - поръчител; *svidok* – свидетел, *dêlnici* – наследници, *menica* – полица, *namirenica* – документ за погасен дълг, *pažájamnik âliti kreditorin* – кредитор, кредитополучател, *nidurásin* – непълнолетен, *rigodnik* (човекът, с който сключваме договор), *pusâdник* – собственик, *izdadnik* – завещател, *prednásenji âliti kandidácia* кандидатура, *pusâdstvo* – собственост, *zemlišnica* – книга за вписване собственост (*grunpuh*) (имотен регистър), *zloprávenji* – престъпление, *stráncete* – страните (по дело), *ubhodvanji* – процедура, *izdâdник* – завещател, *parisnik* – ищец, *namirenji* – помирение, *svidočba* – удостоверение; *krâfrodni âli právurodni* – роднини по кръвна линия (родство по права линия) и т.н.

Тази група представлява най-голям интерес, тя илюстрира стремежа на Косилков при създаването на нов термин да използва основно словообразователни компоненти от домашен произход, както и да замени съществуващ чужд термин с новосъздаден. При част от термините е налице прозрачна вътрешна форма и те не се нуждаят от допълнителни пояснения, срв. напр. *zloprávenji* – престъпление; *nidurásin* – непълнолетен; *namirenji* – помирение и др. При други, за да бъде по-ясно значението, авторът посочва в скоби познатият термин на чужд език, срв. напр. *dubarstojnik âli čizês* (от унг. *kezes* – поръчител); *svidok âli marturija* (от рум. *martor* – свидетел), *namirenica âli kvit* (от унг. *kvitt* – квит) – документ за погасен дълг, *zemlišnica âli grunpuh* – имотен регистър (от немски – *Grundbuch* –) и т.н. или дава подробна дефиниция. Срв.

напр.: *Namirenica ij ubičájnu da se dáva na unuguzi, koj si ij isplatil něku neguv dalgi. U sěku namirenica āli kvita trěba da ji pisano či: koj, komu, kako, zakako, kugá i gá se ij platilu.* (Документът за погасен дълг е прието да се дава на онзи, който е изплатил някакъв свой дълг. Във всеки такъв документ трябва да е написано: кой, кому, какво, за какво, кога и кога се е платил). Нерядко авторът използва и двата подхода: след термина неологизъм следват кратки разяснения на значението му, а в скоби е отбелязан и терминът на чужд език. Срв. напр. *Pisanutu setnu udreděvanji trěba izdádника, to ji ondzi, koj ji udrižde (dára testamentárnika) samičec, taj i svidocite sas tějna rakapis i još i pičětanji da ji sklučat (c.21)* (Писмената последна воля трябва **завещателят**, това е онзи, който отрежда (или **тестаментарникът**) самичък, също и свидетелите с техни ръкопис и още и с печат да я сключат).

Б2. Терминологични съчетания с компоненти домашна лексика

Právija klonj na dolu – родство по права линия надолу (деца, мъж жена), *právija klonj na gore* – родство по права линия нагоре (родители), *menicnija sād* – търговски регистър, *targovni družini* – търговски дружества, *niměstnu imánj* – недвижимо имущество, *niprávednu dīrenji* – необосновано (несправедливо) искане, *sětnu udreděnji* – завещание (последна воля), *prutivnata starna* – ответникът, *rugodba za arenda*, *rugodba za čirija* – договор за наем, *targovna rugodba* – търговска спогодба, *rugodba za targovina* – договор за търговия; *rugodba za uzájateni nosće (to ij zadlažnicata)* – договор за заем, *zákonscí dělnici* – законни наследници, *právična peděpsa* – правно наказание, *dělnija pis* – споразумение за разделяне на наследството, *bulěvnoto udsádvanje* – наказателна присъда, *sadinskutu ubhodvanji* – съдебна процедура, *dělská stvár* – предмет на подялба; *uprávni stave (orgáne)* – органи на управлението, *uběsna smârc* – смърт чрез обесване, *bulěvnija sād* – наказателен съд, *daržávna upráva* – държавно управление, *belěžnata kniga āliti prutukole* – записна книга или протокол; *obštinski imánji* – общинска собственост, *sadovno ureděnji (sadovna organizácija)* – съдебна организация, *škuladlažnite dicá* – подлежащи на училище деца, *právicin tēmel āliti fundament* – правно основание; *škulsći upáz āliti inšpekturáta* – инспекторат, *škulsći stol āli škulska kumissija* – училищно настоятелство и т.н.

Както и при разгледаните по-горе примери с термини неологизми, даването на определение или подробно разяснение е често срещано и при въвеждането на терминологични съчетания, макар че често съставните компоненти са от домашен произход и добре познати на съвременниците му. Срв. напр.: *“Niměstnu imánji” zvémi neja idin takāzi juršág āli takozī dubro, detu ni možimi da ji mánimi ud mēstutumu, kače na prilici: kaštata, zeměta i taj podelěku (c.13)* (Недвижимо имущество наричаме ние един такъв имот или такава собственост,

дето не можем да го махнем или местим от мястото му, като например: къщата, земята и така нататък).

Уточняването на терминологичното съчетание може да стане и чрез дублирането му с познат термин от чужд произход. Срв. *škulsći upáz âliti inšpekturáta, právicin témel âliti fundament, škulsći stol âli škulska kumissija* и т.н. Този подход е често срещан в ранния етап от зараждането на терминологичните системи и е резултат от „желанието на съставителите да намерят най-точния и ясен термин (Николаев 1979:79).

В. Термини словосъчетания със смесен произход

Félve rugodbi – видове договори; *pulgarska dlažnus* – гражданско задължение; *sadinskata procedúra* – съдебна процедура; *uprutukulisaní targovćini* – регистрирани търговки; *misnićsćite sâdve* – църковни съдилища; *párvija ištánsći sâd* – съд на първа инстанция, *drugjija ištánsći sâd* – съд на втора инстанция; *pulgarsći parêvni vládanjita* – граждански процеси; *kriminálsćite parêvni vládanjita âliti bulêvni* – наказателни процеси; *katánsćija sâd* – военен съд; *licitánsći trošak âli dutičina* – държавна такса (напр. при купуване на имущество); *testamentársku nadávanji* – допълнение към завещание; *ukulinskutu birovstvu âliti járásbiróság* – околийски съд; *obštinskutu âli bakatélskutu birovstvu* – общински съд; *obštinska manipulácija* – общинско управление и т.н.

В тази група са включени съчетания, при които единият елемент е с домашен произход, а другият – с чужд, но добре познат на читателя. Най-често това са думи от унгарски или латински език, сравнително по-рядко се срещат от румънски. При част от тези съчетания авторът също счита за необходимо да посочи и познат термин синоним (най-често от унгарски), за да бъде представя най-точно понятието. Срв: *ukulinskutu birovstvu âliti járásbiróság* (околийски съд), *obštinskutu âli bakatélskutu birovstvu* (общински съд)

Г. Терминологична лексика от чужд произход

Kuntrák – договор, контракт (от лат. *contractus*); *marturija* – свидетел (от румънски *martor*), *ćizês* – поръчител (от унг. *kezes*), *testament* – завещание, *testamentarin* – завещател (от лат. *testamentum*), *kámat* – лихва (от унг. *kamat*), *kodicill* – допълнение към завещание (от лат. *codicillus*), *pedépsa* – наказание (от рум. *pedepsa*); *kassacionskutu birovstvu* – касационен съд, *appelácija* (лат) – обжалване, *uzrok* (от хрв.) основание, причина, *prutukole âliti belêžnata kniga* – протоколна книга (от лат. *protocollum*), *szolgabiróság* (унг.) – областен съд, *Ministerium* – правителство (от нем. *Ministerium*) и т.н.

Термините от чужд произход са сравнително немногобройни. Авторът съзнателно се стреми да намери техни съответствия, като ги превежда или създава неологизми. Те по-често се срещат като синоними дублети, поясня-

ващи термините или терминологичните съчетания неологизми. Основната част от тях са от унгарски, латински и немски език, в единични случаи – от румънски и хърватски. Срещаните в текста термини от чужд произход са добре познати на съвременниците му, затова не се налага да бъдат поясняват или дефинирани.

Заклучение

Краткият преглед на *Pulgarsčite Právici i Dlačnusti za sêku dumovin pulgar i negvata mladina u Madžársku*, както и на опитите за създаване на специализирана терминология на банатски български език дават основание на твърдението, че книжовното наследство на банатските българи все още не е добре проучено. Ако диалектните особености на банатския говор са задълбочено изследвани в множество публикации на проф. Стойков³², това съвсем не може да се каже за печатните издания³³ на банатски български книжовен език³⁴, излезли в периода между 1866 – 1943, както и след 1990 година. Събирани и съхранявани в лични архиви и библиотеки, те са предавани в семейството като памет и ценно наследство, но достъпът до тях е до голяма степен ограничен³⁵. От лингвистична гледна точка, ръководството *Pulgarsčite Právici i Dlačnusti za sêku dumovin pulgar i negvata mladina u Madžársku* дава ценна информация за езиковата контактология³⁶, както и за началните опити банатският български език да бъде стилистично диференциран много скоро след неговата кодификация. Книгата бележи важен момент от укрепването и утвърждаването на новосъздадения микроезик и свидетелства за стремежа да бъде превърнат в пълноценно средство за комуникация, независимо от обществено-политическите и социолингвистичните фактори, при които е създаден и съществува.

Библиография:

Андрейчин, Л. 1969. Специфични моменти и особености при формирането на съвременния български книжовен език. – В: *Български език*, кн.1, стр.11-17. (Andreychin, L. 1969. Specificichni momenti i osobenosti pri formiraneto na syvremenniiia bylgarski knizhoven ezik. – V:Bylgarski ezik, kn.1, str.11-17.)

Дуличенко, А.Д. 1981. *Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития*. Таллин: Валгус (Dulichenko, A.D. 1981. *Slavianskie literaturnye mikroiazyki. Voprosy formirovaniia i razvitiia*. Tallin: Valgus).

Дуличенко, А.Д. 2006. Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки. – В: *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты: Материалы международной конференции, организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов*. Тарту, 15 – 17 сентября 2005 г. Под ред. Александра Д. и Свена Густавссона (при участии Джона Данна). – Тарту (Dulichenko, A.D. 2006. *Sovremennoe slavianskoe*

язikoznanie i slavianskie literaturnye mikroiazyki. – V: Slavianskie literaturnye mikroiazyki i iazykovye kontakty: Materialy mezhdunarodnoj konferencii, organizovannoj v ramkah Komissii po iazykovym kontaktam pri Mezhdunarodnom Komitete slavistov. Tartu, 15 – 17 sentiabria 2005 g. Pod red. Aleksandra D. i Svena Gustavssona (pri uchastii Dzhona Danna). – Tartu)

Дуличенко, А.Д. 2009. Славянские литературные языки в европейском лингвокультурном пространстве (о некоторых возможностях сравнительно-типологического исследования) 34-40. В.: *Отговорността пред езика*, книга 3 Сборник, посветен на 65-годишнината на проф. д-р Кина Вачкова Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”, Шумен. (Dulichenko, A.D. 2009. Slavianskie literaturnye iazyki v evropejskom lingvokuljturnom prostranstve (o nekotoryh vozmozhnostiah sravnitelno-tipologicheskogo issledovaniia) 34-40. V.: *Отговорността пред езика*, книга 3 Sbornik, posveten na 65-godishninata na prof. d-r Kina Vachkova, Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski”, Shumen).

Дуличенко, А.Д. 2015. Феномен славянских микрофилологий в современном славяноведении. В: *Poznańskie studia slawistyczne*, PSS NR 8/2015, 37-52. (Dulichenko, A.D. 2015. Fenomen slavianskih mikrofilologij v sovremennom slavianovedenii. V: *Poznańskie studia slawistyczne*, PSS NR 8/2015, 37-52).

Милетич, Л. 1987. *Изследвания за българите в Седмоградско и Банат*. Наука и изкуство, София (Miletich, L. 1987. *Izsledvaniya za balgarite v Sedmogradsko i Banat*. Nauka i izkustvo, Sofia).

Милетич, Л. 1896. На гости у банатските българи. I. Във Винга, II. В. Бешенов. – В: *Български преглед*, 1896, кн. 1, с. 40-57; кн. 2, с. 63-88. (Miletich, L. 1896. Na gosti u banatskite balgari. I. Vav Vinga, II. V. Beshenov. – V: *Balgarski prehled*, 1896, kn. 1, s. 40-57; kn. 2, s. 63-88).

Милетич, Л. 1990. Книжнината и езикът на банатските българи. – В: *СбНУНК*, кн. XVI-XVII, с. 339-482 (Miletich, L. 1990. Knizhninata i ezikat na banatskite balgari. – V: *SbNUNK*, kn. XVI-XVII, s. 339-482).

Николаев, Б. 1979. Начало на българската правна терминология. – В: (отг. ред. Елена Георгиева) *Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век*. Издат. на БАН, София, 67-80 (Nikolaev, B. 1979. Nachalo na balgarskata pravna terminologiya. – V: (otg. red. Elena Georgieva) *Izsledvaniia iz istoriia na balgarskiia knizhoven ezik ot minaliya vek*. Izdat. na BAN, Sofia, 67-80).

Попова, М. 2012. Теория на терминологията, Велико Търново:ИК „Знак”94 (Popova, M. 2012. *Teoriya na terminologiyata*, Veliko Tarnovo:ИК „Znak”94).

Стойков, Ст. 1958а. Румънски влияния върху лексиката на българския банатски говор. – В: *Omagiu lui Jorgu Jordan*. București, 1958, с. 821 – 830 (Stojkov, St. 1958a. Rumanski vliianiya varhu leksikata na balgarskiya banatski govor. – V: *Omagiu lui Jorgu Jordan*. București, 1958, s. 821 – 830).

Стойков, Ст. 1958б. Сърбохърватски влияния върху банатския говор. – В: *Български език*, № 4-5, 357 – 370 (Stojkov, St. 1958b. Sarboharvatski vliianiya varhu banatskiya govor. – V: *Balgarski ezik*, № 4-5, 357 – 370).

Стойков, Ст. 1959. Унгарски заемки в банатския говор. – В: *Език и литература*, № 3, 1959, с. 176 – 190 (Stojkov, St. 1959. Ungarski zaemki v banatskiya govor. – V: *Ezik i literatura*, № 3, 1959, s. 176 – 190).

Стойков, Ст. 1961. Немски заемки в банатския говор. – В: *Език и литература*, № 6, с. 19 – 29 (Stojkov, St. 1961. Nemski zaemki v banatskiya govor. – V: *Ezik i literatura*, № 6, s. 19 – 29).

Стойков, Ст. 1967. *Банатският говор*. София, 1967 (Stojkov, St. 1968. *Banatskiyat govor*, Sofia)

Стойков, Ст. 1968. *Лексиката на банатския говор*, София (Stojkov, St. 1968. *Leksikata na banatskiya govor*, Sofia).

Телбизов, К. 1984. Банатската българска книжнина. – В: *Литературна мисъл*, 1984, кн. 2, с.132 – 142 (Telbizov, K. 1984. *Banatskata balgarska knizhnina*. – V: *Literaturna misal*, 1984, kn. 2, s.132 – 142)

Телбизов, К., Векова, М., Люлюшев, М. 1996. *Българското образование в Банат и Трансилвания*. София, 1996 (Telbizov, K., Vekova, M., Lyulyushev, M. 1996. *Balgarskoto obrazovanie v Banat i Transilvaniya*. Sofia, 1996).

Хенцелман, М. 2012. Съвременната микролингвистика – перспективи и проблеми (книжовен език и микроезик). – В: *Научни трудове на ПУ „Паусий Хилендарски“*. Т. 50, кн.1. стр. 58-69. (Hencelman, M. 2012. *Savremennata mikrolingvistika – perspektivi i problemi (knizhoven ezik i mikroezik)*. – V: *Nauchni трудове на ПУ „Paisij Hilendarski“*. Т. 50, kn.1. стр. 58-69).

Bâlgarsci denevniç (âli Kalindâr) za 1877-a godina sled rudenjitu na guspudina Isukrasta (detu ij došta godina ud 365 denê): Za Bâlgarete u Pladnemadžârsku.

Kauk R., Kossilkov L. *Evangeljite za sâte nedeli i prâznici prez gudinata, detu za çârkovnu hâznuvanji i kaštna-pubožu balgarscia jaziç*. – Timišvar: Štamparnica na Ernest Šteger, 1876. – 8, [4], 116, [1], IV, [1] c.

Kossilkov, L. 1875. *Najpotrebitutu znâjenji ud Novata metermêra za bâlgârsçijâ nârud*. – Timišvar: Štamparnica nâ Ernest Šteger, 25, [1] c.

Kossilkov, L. 1891. *Dugâždinata ud Mađžârskata Dažâvina*. – Perjâmus, 60 c.

Markov, M. 2012: *Jozu Rill i parvite banâtsçi balgarsçi učebnici*. Timišvár (електронно издание).

¹ Изследванията върху славянските книжовни микроезици имат почти половинвековна история (вж. Дуличенко 2015: 37-52), като основният принос за развитието на микрославистиката като част от славистичната наука принадлежи на представителя на Тартуската лингвистична школа Александър Дуличенко. Дуличенко дефинира същността на понятието славянски микроезици, прави опит за класификацията им по определени критерии и предлага система от типологически признаци за изучаването им в сравнителен план с националните книжовни езици. (Дуличенко 1981, 2006, 2009 и др.). През последните години интересът към тази проблематика нарастна многократно и се появиха редица нови публикации. Виж. напр. (Хенцелман 2012).

² Изключение до известна степен прави русинският език.

³ Вж. също *На гости у банатските българи* (Милетич 1896, 1987)

⁴ По този повод Милетич отбелязва: „И наистина, с право тук на първо място покрай Рила се изтъкват заслугите на Ивана Косилков и на Гласа. Старият Косилков, освен че има големи заслуги поради активното си участие при разрешението на всички въпроси, относително българския език, по които той, като роден българин и по-

образован между своите съотечественици другари, е бил в състояние да дава най-компетентно мнение, но и поради участието, което е взел при съставянето на първите необходими български книги“ (Милетич 1987:514).

⁵ Учебници, написани на хърватски език.

⁶ Милетич пише за него:”Извънредно пъргав и енергичен, способен да схваща практичното, любител да се занимава и с народно-стопанствени въпроси и при туй с вродени журналистични похвати в писането, той се представял на всички тогавашни стари и млади патриоти като единствен човек, повикан да предприеме нещо по-сериозно на книжовното поле..”(Милетич 1987:522-523).

⁷ М. Марков отбелязва: „U rakupis, ud Kossilkov sa ustánali mlogijije knjigi, máj još tolkus, kolkutu ij publikuval. Naprimer, ij bil preprávil idin nemsčí-madžersčí-palcénsčí i ubrátin rečnič, učebni knjigi, originálni poeziji i 70 pesmi na nacionálnija ungársčí poet Petöfi Sándor, ubarnati ud madžersčí jazič. Vaz négu sa se pázili i náruđnite pesmi na Ilija Karabenčov, sabráni u idin vazan diktándur“ (Markov 2012: 237,238) (В ръкопис от Косилков са останали много книги, май още толкова, колкото е публикувал. Например, бил е подготвил един немско-унгарски-палкенски и обратен речник, учебни книги, оригинална поезия и 70 стихотворения на унгарския национален герой Шандор Петьофи, преведени от унгарски език. При него са се пазили и народните песни на Илия Карабечов, събрани в един подвързан сборник).

⁸ Оригиналният текст е: Tazi kniga ij štela da zamené harvátsčija jazič ud čarkvata, zaštotu, pu tradicijata na frančiskánete ud Vinga, u čarkvata Evangjélitu se ij čalu na harvátsčí jazič, a ne na latinsčí jazič, kačétu ij blo u bišnovskata čarkva.

⁹ Ое = воля. Съдържанието на този календар е доста подробно представено от Милетич (Милетич 1987: 524-526), самият календар може да бъде разгледан на сайта: <http://digilib.nalis.bg/dspviewerb/srv/viewer/507?tk=AAAB-wAAAABZSh3y.9DTznlMJ75sjL8JO7ZkqZg>

¹⁰ (Милетич 1987:535-552), (Телбизов 1984:137).

¹¹ Издателската му дейност включва 51 заглавия, извън това организира курсове по земеделие за възрастни, ръководи самодейността във Винга и т.н. (Телбизов 1984: 141)

¹² предмет

¹³ развъждането

¹⁴ системно въведение

¹⁵ Не е притежание на никоя от библиотеките в България.

¹⁶ За начало на банатската българска книжовна норма се приема 1866 година, когато излиза граматиката на Jozu Rill *Balgarskutu právrupisanji*. Pest., 1866, макар че преди това вече са публикувани няколко книги с религиозна проблематика. Първата е от 1851.

¹⁷ *Nájpotrebititu znájenji ud novata métermera* [1875]

¹⁸ *Krunata áli uvedénjitu na novija novac* [1893];

¹⁹ *Ud zdrávitu na čeleka. Za sate balgari i tejnata mladina*

²⁰ *Timišvárskata Pláđnemadžerska i zemedelska izvátka ud 1891;*

²¹ *Sigurin upat za u stvára na plamadisvanjitu ud svileni bubi, za sate balgare;*

²² Устройственото предписание.

²³ Разяснен

²⁴ Споразумение

²⁵ Слуги

²⁶ Стопани

²⁷ От частното право.

²⁸ *Vármege* – област (по старото административно деление на Унгария, преди 1945 г.), днес се използва терминът *mege*.

²⁹ Съветник в административната единица *vármege* (област), избираема длъжност, кандидатите за която трябва да отговарят на определени условия, областен съветник.

³⁰ Извънреден съд (обикновено при военно или друго извънредно положение), при който присъдата се издава за 24 часа, не подлежи на обжалване и се изпълнява веднага.

³¹ За различните дефиниции на понятието термин вж. (Попова 2012)

³² Вж. Стойков 1958a, 1958b, 1959, 1961, 1967, 1968.

³³ Изключение прави обзорният библиографски очерк за книжнината им на Карол Телбизов. Вж Телбизов 1984, 1996).

³⁴ Включващи религиозна, учебна, научно-популярна, художествена, историческа и мемоарна литература.

³⁵ Бих искала да изкажа благодарността си на г-н Николай Марков, на когото дължа възможността да се запозная с книгата.

³⁶ В това отношение интерес представлява съпоставката с езиковите контакти и влияния при изграждането на новобългарската правна терминология. Вж. (Николаев 1979).